

topu, donela uspeha srpskoj vojsci tokom balkanskih i Prvog svetskog rata i zbog toga je top postao uspešan narativ. Sa druge strane, neuspešna evakuacija regruta 1915. godine i odgovornost komandnog kadra za to je bio narativ poželjan da se zaboravi. Da bi se bolje sagledao odnos *uspeha* i *neuspeha* prikazano je *sećanje*, koje je autor spojio sa ratničkom, veteranskom, organizacijom koja je učestvovala u njegovom kreiranju.

Knjiga je zasnovana na opširnoj domaćoj i inostranoj literaturi, memoarskoj i arhivskoj građi. Obogaćena je fotografijama iz Muzeja grada Beograda i francuskog Vojnog arhiva u Parizu, što joj svakako daje posebnu vrednost.

Nenad Lajbenšperger

Srđan Božović, DIVIZIJA „PRINC EUGEN“, Narodni muzej Pančevo, Pančevo 2011, 273 str.

Iako je odigrala bitnu ulogu na jugoslovenskom ratištu u Drugom svetskom ratu, nemačka SS divizija „Princ Eugen“ donedavno nije privlačila značajniju pažnju jugoslovenske i srpske istoriografije. U Nemačkoj su do sada objavljene dve monografije posvećene ovoj diviziji. Prva se pojavila još 1978. godine, a autor je jedan od njenih bivših komandanata, Oto Kum (*Vorwärts, Prinz Eugen!*), dok je druga novijeg datuma (Thomas Casagrande, *Die Volksdeutsche SS-division „Prinz Eugen“*, Frankfurt 2003). Veoma značajan iskorak u istoriografskom istraživanju ove vojne formacije, sastavljene gotovo isključivo od jugoslovenskih državljana nemačke narodnosti, načinio je istoričar Srđan Božović, viši kustos Narodnog muzeja u Pančevu, objavivši prvu monografiju na srpskom jeziku o ovoj diviziji.

Božovićeva studija je koncipirana hronološki i podeljena je u pet celina: *Doseljavanje Nemaca u srednje Podunavlje u 18. i 19. veku* (9–28 str.), *Nemačka nacionalna zajednica u Kraljevini Jugoslaviji između dva svetska rata* (29–48), *Jugoslovenski Nemci u 1941. godini* (49–85), *Divizija „Princ Eugen“* (86–204) i *Sudbina Nemaca iz Jugoslavije posle Drugog svetskog rata* (205–232).

U prvom poglavlju autor je prikazao kolonizaciju Nemaca u srednje Podunavlje, koja je počela po zaključenju Požarevačkog mira 1718. godine za vreme cara Karla VI, nastavila se za vreme njegove kćerke carice Marije Terezije (1740–1780) i dobila svoj puni obim za vreme cara Josifa II (1780–1790) i njegovog naslednika Leopolda II (1790–1794). U nastavku autor je, u kratkim crtama, skicirao i život kolonizovanih Nemaca na navedenom prostoru od početka XIX veka do završetka Prvog svetskog rata.

Drugo poglavlje opisuje politički, ekonomski i kulturni život Podunavskih Švaba u novostvorenoj južnoslovenskoj državi, u kojoj su predstavljali veoma brojnu, ekonomski snažnu i uticajnu nacionalnu manjinu. Autor je obratio posebnu pažnju na ulogu organizacije *Kulturbund*, koja je posle pobede struje „obnovitelja“ potpuno nacifikovana što je dovelo do pojačanog uticaja i preovlađivanja ideologije nacionalsocijalizma među pripadnicima nemačke narodnosne grupe u Jugoslaviji. Ovakav razvoj događaja je u znatnoj meri doprineo svrstavanju folksdojčera u „petu kolonu“ za vreme napada Nemačke na Jugoslaviju aprila 1941. godine.

U trećoj celini opisano je izdajničko postupanje jugoslovenskih Nemaca za vreme kratkotrajnog Aprilskog rata, uspostavljanje folksdojčerskog vojno-policijskog sistema vlasti u Banatu i njihova

represija prema Srbima i posebno Jevrejima, koji su veoma brzo gotovo u potpunosti istrebljeni. Autor je, ukratko, obradio i organizovanje i položaj folksdojčera u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i Bačkoj i Baranji, koje su ušle u sastav fašističke Mađarske.

Četvrto, ključno i najobimnije poglavlje, u 18 potpoglavlja, na veoma pregledan način, donosi najbitnije informacije o stvaranju, obuci, organizaciji, vojnim akcijama i ratnom putu 7. SS „Princ Eugen“ divizije. Glavni cilj stvaranja ove jedinice je bio borba protiv ustanika na prostoru okupirane Jugoslavije kako bi se druge nemačke jedinice mogle uključiti u borbe na Istočnom frontu. Inicijativa za stvaranje je potekla od samog Hitlera početkom 1942. godine, koji je ovlastio general-majora Artura Flepsa da je formira. Ratna slava princa Eugena Savojskog, koju je stekao u borbama sa Turcima krajem XVII i početkom XVIII veka, bila je opštepoznata među folksdojčerima pa je naziv divizije bio logičan izbor. Iako su diviziju, u najvećoj meri, sačinjavali pripadnici *Dojče Manšafta* iz Banata, u njoj je bilo i bačkih, ali i Nemaca iz Hrvatske i Rumunije.

Borbena krštenje divizije je bilo 12. oktobra 1942. Za cilj je određeno uništavanje jedinica Rasinskog korpusa Jugoslovenske vojske u otadžbini, pod komandom majora Dragutina Keserovića, koji su bili stacionirani na planini Kopaonik. Brutalan zločin nad civilnim stanovništvom u selu Kriva Reka gde su, kao veliki neprijatelji Trećeg rajha, masakrirana i deca uzrasta 6 meseci i starci od 72 godine i ubijeno 45 žitelja spaljivanjem u lokalnoj crkvi, nagoveštio je način ratovanja „Princ Eugen“ divizije. Krajem 1942. godine divizija je prešla na prostor NDH gde je učestvovala u operacijama *Vajs* i *Švarc*. Ekscesi

i zločini nad civilnim stanovništvom su nastavili da prate borbeni put jedinice. Ulaskom Crvene armije i uspostavljanjem Sremskog fronta krajem 1944. godine divizija „Princ Eugen“ zauzela je svoje mesto u nemačko-ustaškom sistemu odbrane. Probijanje fronta i završne borbe za oslobođenje njeni pripadnici dočekali su na granici Slovenije i Austrije u pokušaju da se predaju zapadnim saveznicima. Mnogi su streljani kao ratni zločinci, ali je većina poslana na prisilni rad u rudnicima i radnim logorima po Vojvodini i centralnoj Srbiji. Od četiri komandanta divizije, rat je preživeo samo, već pomenuti, general Oto Kum. Prvi komandant, general Artur Fleps, poginuo je 1944. u Rumuniji u borbi sa sovjetskim trupama, a generali Karl fon Oberkamp i August Šmidhuber osuđeni su na smrt pred jugoslovenskim sudom posle rata.

U poslednjem, petom poglavlju autor opisuje sudbinu folksdojčera na kraju rata. Činjenica da je velika većina vojno sposobnih jugoslovenskih Nemaca učestvovala u oružanim formacijama nacističke Nemačke stigmatizovala je celokupnu zajednicu. Oduzeta im je imovina, a svi žitelji nemačke narodnosti su poslani u radne logore. Takođe, znatan broj je poslat u Sovjetski Savez na prinudni rad. U teškim, nehigijenskim uslovima u logorima je stradalo i dosta dece i žena. Posle zatvaranja radnih logora mnogi Nemci su se odlučili da napuste Jugoslaviju i većina se preselila u Saveznu Republiku Nemačku.

Knjiga Srđana Božovića je vredan doprinos srpskoj istoriografiji. Kvalitet knjizi daju njena preglednost, nepriстраsnost i mnogobrojne ilustracije. Ipak, autoru se mora zameriti prilično siromašna bibliografsko-izvorna osnova. Smatramo da je ovakvu studiju bilo apsolutno neophodno obogatiti i gra-

đom Vojnog arhiva Vojske Srbije. Takođe, istraživanja dr Zorana Janjetovića o životu jugoslovenskih Nemaca u Kraljevini Jugoslaviji i njihovoj sudbini na kraju rata su mogla dopuniti autorova saznanja i dati dodatni kvalitet knjizi.

Nadamo se da će pojava ove knjige samo dodatno zaintrigirati autora, ali i druge istraživače, pa da će u nekom od narednih pokušaja istoriografskog obrađivanja 7. SS dobrovoljačke brdske divizije „Princ Eugen“ biti otklonjeni navedeni nedostaci, ali i konsultovana građa iz nemačkih vojnih arhiva, što bi ovoj temi dalo pun naučno-istoriografski obim.

Nebojša Stambolija

Milan Gulić, *KRALJEVINA JUGOSLAVIJA I DUNAV. DUNAVSKA POLITIKA JUGOSLOVENSKE KRALJEVINE 1918–1944*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2014, 277 str.

Značajni vodotokovi su vekovima privlačili narode da u njihovoj blizini organizuju svoj život i državni razvitak. Bez sumnje Dunav je jedna od takvih reka. Sveukupan razvitak novovekovne srpske države do današnjih dana čvrsto je vezan za Dunav i njegov tok. Na obalama Dunava i Save nastala je i razvijala se srpska prestonica, na obali Dunava bila je granica sa Habzburškom od 1867. Austro-Ugarskom monarhijom, u mirnodopsko vreme Dunav je predstavljao glavnu arteriju međudržavne saradnje, trgovine i saobraćaja, a u vreme rata prvi pravac napada kao što su pokazala iskustva iz oba svetska rata.

Upravo zbog nesumnjivog značaja za jugoslovensku državu, Dunav i dunavsko pitanje bili su predmet pažnje pravnika, ekonomista, stručnjaka za vođstvo privredu, ali, nažalost, ne i istoričara.

Istoriografsko zanemarivanje ovako važne teme autor smatra nepravednim, pre svega jer je Jugoslavija od svog postanka do svog nestanka bila u samom središtu rečne mreže Dunava predstavljajući sam „čvor dunavskog sistema“. Monografija dr Milana Gulića pod nazivom *Kraljevina Jugoslavija i Dunav, dunavska politika jugoslovenske kraljevine 1918–1944*, vrlo uspešno ispravlja ovu „nepravdu“ i stavlja dunavsko pitanje i uopšte značaj rečnih sistema na važno mesto u našoj istorijskoj nauci. Delo koje je predmet naše pažnje svojom aktuelnošću, tematikom, stilom pisanja zadovoljava stroge kriterijume naučne javnosti, i s pravom možemo reći da nudi korisna znanja široj čitalačkoj publici zainteresovanoj za ovu problematiku.

Autor je istraživanje dunavskog pitanja započeo radom na doktorskoj disertaciji pod nazivom *Dunav u jugoslovenskoj politici prema Sovjetskom Savezu (1944–1953)*, koja je odbranjena novembra 2012. u Beogradu, a ova knjiga je proizašla iz njene uvodne studije. Pokušavajući da osvetli dunavsku politiku jugoslovenske države u međuratnom periodu, autor je obavio opsežna arhivska istraživanja u svim istaknutim domaćim arhivskim ustanovama, ali i u institucijama malo korišćenim od strane istoričara kao što je slučaj sa Arhivom Muzeja nauke i tehnike.

Monografiju *Kraljevina Jugoslavija i Dunav* autor je podelio na 13 poglavlja. Posle sažetog Predgovora gde se osvrće na značaj teme i na dosadašnje radove koji su se u manjoj ili većoj meri doticali dunavskog pitanja, autor nas u temu uvodi fizičko-geografskim prikazom Dunava sa preciznim podacima o njegovoj dužini, pritokama, vodenom režimu i plovnosti. U drugom i trećem poglavlju ukazuje na značaj Dunava za stvaranje srpske novovekovne države, kao i